

Minu Tartu

Eve Annuk

Kui mul paluti Kirjandusmuuseumi Tartu-teemalise näituse avamise jaoks kõnelda teemal “Minu Tartu”, mõtlesin, et kui palju on Tartu reaalsus ja kui palju on ta konstrueeritud meie kujutlustes (millele ju viitab ka väljend “minu Tartu”). Esitasin endale provokatiivse küsimuse: kas ongi olemas Tartut väljaspool meie kogemuspiire? Mitte et ma tahaksin kahtluse alla seada Tartu linna kui konkreetse ajaloolise reaalsuse olemasolu. Aga meie igapäevane subjektiivne kogemus linnast on mõnes mõttes palju määravam kui ajalooürikutes kirjapandu. Seda enam, et ka need ajaloolised dokumendid on ju tegelikult subjektiivse vaatenurga esitused, representatsioonid. Needsamad fotod siin seintel ei kujuta mitte ainult tegelikkust, nii nagu see kunagi oli, vaid esitavad samas ka selle tegelikkuse kujutaja – fotograafi – nägemust, arusaama sellest, mis oli tema meelest oluline ja jäädvustamist vääri. Nii et samavõrra, kui me otsime neilt fotodelt ajastuomast reaalsust – seda, milline Tartu kunagi oli –, leiame me siit paratamatult ka subjektiivsust – seda, millisena Tartut on nähtud ja näidata tahetud.

Samavõrra, kui on olemas ülikooli õppejõu ja tudengi Tartu, on ju olemas ka lasteaialapse ja töölise Tartu, eestlase ja muulase Tartu, pankuri Tartu ja linnavalitsuse ametniku Tartu, muuseumitöötaja Tartu ja töötu prükkari Tartu. Et need näiliselt nii erinevad Tartud on siiski omavahel seotud, olen isegi korduvalt kogenud. Olen mitmeid kordi hommikuti siia Kirjandusmuuseumisse tööle tulles kohtunud meie maja otsa juures olevates prügikastides oma igapäevast tööd tegevate prükkaritega. Ja ma ei julgeks väita, et minu Tartu on kuidagi rohkem “päris”, õigem ja tõelisem kui nende oma.

Mul on Tartuga oma eripärane, mõnes mõttes vastuoluline ja pingestatud suhe. Olen esimest põlve päris linlane: sündinud, elanud, koolis ja ülikoolis käinud Tartus. Ja nüüd ka töötan Tartus. Ja kuigi mu vanemad on pärit maalt ning võiks arvata, et seetõttu on mu side linnaeluga habras, ei ole see sugugi nii. Nii kaugele, kui mäletan, olen end alati ühemõtteliselt määratlenud linnainimesena.

Eesti kultuuriruumis on ikka idealiseeritud maaelu ja lapsepõlve maal. Linna on mõistetud pahelisena, vastandina maaelu looduslähedusele ja “vabadusele”. On vähe neid kirjanikke, kes on avalikult pooldanud linnas elamist ja linlikku identiteeti, Mati Unt näiteks. Kuigi eesti linnakultuur on tegelikult sajandeid vana (mõelgem kasvõi hansalinnade ajastule), nähakse meie õhukest kultuurikihti ikka toetumas pigem talupoja- kui linnakultuurile. Linnas elamist ja linnamoodi olemist, linlikku identiteeti, on pigem alavääristatud, ümbritsetud negatiivse varjundiga tähendustega: “ära”, “minema”, “eemale” (eemale linnakärast). “Meil aiaäärne tänavas”-kultuuristereotüüp on visa kaduma isegi nüüd, 21. sajandil.

Ometi on just linnas elamine andnud mulle midagi sellist, mida maaelu kunagi ei oleks saanud anda: vabadust, anonüümsust, loomingulisust, huvitavaid ettevõtmisi, palju mängukaaslasi, sõpru ja tuttavaid, palju eriilmelisi suhteid inimestega jne. Linna ja maa vastanduses jääb minu jaoks kaalukausile ikka linn: ma ei oleks mingi hinna eest nõus maal elama.

Kuigi, paradoksaalselt, olen nüüd tegelikult aastaid perekondlikel põhjustel elanud (õieti käinud magamas) Tõraveres, keeldun end pidamast Nõo valla elanikuks. Seda ka formaal-juriidiliselt: olen ikka veel sisse kirjutatud Tartusse. Kangekaelselt.

Minu Tartu on muidugi suures osas sotsialistlik Tartu: 1970te ja 1980te Tartu. Ja muidugi ka 1990te. Tegelikult on mul palju Tartuid. Ülejõe-aguli-Tartu. Tammelinna-Tartu. Ülikooli-Tartu. Kultuuri-Tartu. Vähesel määral ka äri-Tartu. Tartu kui minu nooruse linn. Kuigi ilmselt teistsugune kui Elsbet Pareki mälestustes või Bernard Kangro poolt müütiliseks kirjutatud 1930te aastate Tartu. Siis, sotsialismi-ajal ei teadvustanud ma, et see on nimelt sotsialistlik Tartu. See oli lihtsalt keskmise suurusega ülikoolilinn. Muidugi, Tallinnas käies sai ikka tunnetatud Tartu väiksust. Pärast Pärnus käimist aga andis teravalt tunda, et Tartus puudus meri. Tõesti, see oleks küll võinud siin olla. Emajõgi seda asendada ei suutnud ega suuda senimaani. Aga muidu, igapäevases elus oli Tartu päris paras.

Esimesed kümme eluaastat elasin Tartu ülejõe-linnaosas: algul Maarjaturu tänavas kohe Raadi surnuaia lähedal, siis Mäe tänavas, puumajas, mis asus tiigi kõrval mäe peal. Elamistingimused olid viletsad, esimeses kodus lausa kohutavad (kööktuba puumajas, vett tuli vedada mitmesaja meetri kauguselt jne). Aga samas olid meie, kohalike agulilaste käsutuses arvukad tagahoovid, õued, kuurid, pesuköögid, suur aiaga piiratud “lollidekooli” (nii kutsusime Jaama tänava abikooli) õu, kus olid piiramatud võimalused mängimiseks, tagaajamisteks, ja vahel – kahjuks küll – ka õnnetusteks ja pahandusteks. Linna keskkonna poolt pakutud vabadust ja anonüümsust (sest maal on sotsiaalne kontroll kahtlemata palju tugevam kui linnas) sai muidugi vahel ka kurjasti ära kasutatud, näiteks õunaraksus käies. Linn võimaldas ka lihtsalt “ära kaduda”: läksin väiksena mõnigi kord linna peale hulkuma, tulles ema suureks meeolehärmiks tagasi alles õhtupimeduses. Muidugi, ka maal võib ju metsa või sohu ära eksida ja see on kahtlemata eksistentsiaalsema tähendusega. Linnas ei ole sa ju kunagi “päriselt” kadunud, ikka on inimesed ümberringi. Aga just see linna kaksipidistus: võimalus olla samaaegselt nii peidus kui inimeste hulgas ongi võluv. Tartu ei ole küll anonüümsuse mõttes täiuslik. Selleks on ta lihtsalt liiga väike, võibolla Tallinn annaks nüüd juba mõõdu välja. Aga tegelikult Eestis lihtsalt ei olegi selliseid täiuslikult anonüümseid ja vabadust pakkuvaid suurlinnu.

Kooliajal järgnes aguli-Tartule juba Tammelinna-Tartu: kolisime elama Raudtee tänavasse. Tammelinna looduslähedane aedlinna miljöö (meie kodust oli umbes paar kilomeetrit metsa piirini) jäi tartulikkuse sünonüümiks aastateks. Et mul puudub Annelinnas elamise kogemus, oli mul lihtne samastada Tartut aedlinlikusega, millele ülikool ja kesklinna klassitsistlik arhitektuur andis oma erilise varjundi. Tammelinnas oli oma väike, pisut igerik raamatukogu (on muide senimaani), kus lisaks raamatute laenutamisele sai ka ühiskondlikult kasuliku töö praktikatunnid tehtud. Tammelinnas elasid ka mu sõbrad ja koolikaaslased, nii et hoolimata oma maja puudumisest (me elasime kolmetoalises korteris) sain ikkagi tänu sõpradele osa eramajade pisut privaatsemast õhustikust. Mu koolitee käis enamasti mööda kõverat, pooleliolevate eramajadega Kure tänavat ja tipnes 5. keskkooli monströösse ehitisega, kombinaatkooliga, nagu seda tol ajal kutsuti. Pärast tunde sai aga tihti “linnas käidud”, nagu kutsusime kesklinna minekut, näiteks poodidesse või kinno. Meie lemmikkino (arhitektuurilises mõttes) kandis tol ajal nime “Saluut” (endine “Athena”) ja senimaani on mul silme ees selle ainulaadne atmosfäär: loožid, kus me alati

võimaluse korral istusime ja aeglaselt pimenevas saalis seintel sugestiivselt helendavad bareljeefid.

Muidugi koondus vanemaks saades osa seltsielust ka kohvikutesse: keskkooliajal sai tihti istunud "Sädemes", kuhu sel ajal alaealisi vist eriti ei lubatud. Ning ülikoolipõlves muutusid väga olulisteks ülikooli kohvikud ja ka ülikooli raamatukogu kohvik, mis sai valmis just minu ülikooli astumise aastal. See praeguseks üsna kulunud välimusega raamatukogu kujunes tol ajal, 1980tel oluliseks kokkusaamiskohaks ülikooliga seotud inimestele. Sellest ajast tekkisid mul ka lähemad suhted Toomemäega, mis lihtsalt jäi ette mu igapäevasele trajektoorile. Hiljem hakkas Toomemägi seostuma küll juba hoopis teistsuguste, märksa valulikumate kogemustega: seal asusid tollal eraldi hoonetes naistnõuandla ja sünnitusmaja, kus minugi poeg ilmale tuli.

Ülikooliaja otsasaamisega sai ühtlasi otsa ka sotsialism. See, kuidas Tartu on viimase kümnendi jooksul muutunud, on mu meelest tähelepanuvääriv. Tänu klaasist kõrghoonetele on siia lisandunud ärimaailmalikku otsustavust. Rahvusvaheliste kompaniide, nagu Statoili või Macdonaldi tulek Tartusse on kaasa toonud globaliseerumise hingust. Samas on Tartust saanud ka kapitalistlike kontrastide linn, mille parimaks näiteks on linnasüdames kõrvuti asetsevad Emajõe ärikeskus ja maaliinide bussijaam, mis on muutunud tõeliseks haisvaks kodutute kogunemiskohaks. Igapäevase bussisõitjana olen nii tahtmatult sunnitud teadvustama linnaelu erinevaid tahke, neid erisuguseid Tartuid, mis eksisteerivad rahulikult kõrvuti. Minu trajektoor piirdub nüüd peamiselt kesklinna piirkonnaga, mis on ju muutustele olnud kõige altim ja mis mulle oma muutunud olekus tegelikult üsnagi meeldib. Võiks öelda, et võrreldes minu nooruse-Tartuga on selles nüüdses isegi õige pisut suurlinlikkuse hõngu.

Ja siiski tunnen ma viimasel ajal mõnikord, et Tartu on ikkagi provints. Näiteks Tallinna-keskseks muutunud Postimeest lugedes. Või Pimedate ööde filmifestivali aegu või siis, kui Tallinnas avati uus suur multiplex-kino. Ja muidugi, Tartu kaubandus jätab ka soovida: seetõttu käibki (ironiliselt öeldes) iga normaalne eestlane poes kui mitte just Helsingis, siis Tallinnas vähemalt. Teatud ääremaalikku hõngu tundub Tartus ka suvise Pärnuga võrreldes: Pärnu on vähemalt suvel omadele ja võõrastele kuidagi avatum ja lahkem kasvõi arvukate suve- ja tänavakohvikute mõttes, mida Tartus on vähe. Ja kuigi see provintsitunne tekitab mõnikord mõtteid Tallinnasse elama asumisest, eriti lugedes lehest arvukaid heapalgalisi tööpakkumisi ja fantaseerides suurepäraimest karjäärivõimalustest, tean siiski, et ma siit kuhugi ei lähe. Võibolla on see mugavus, võibolla lihtsalt harjumuse jõud. Või hoopis truudus?